

Juhász János – Pelles Edit*

Debreceni főnix – avagy hogy készül egy szabad királyi városi rangra emelő oklevél másolata

Amiről a másolat készült...

Az I. Lipót király által 1693. április 11-én kiadott, Debrecent szabad királyi várossá nyilvánító oklevelet, kiváltságlevelet¹ a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában őrzik.² Debrecen vezetésének régi vágya volt a szabad királyi rang megszerzése, amely ugyanakkor súlyos terhet rótt a településre: az uralkodói törekvések és követelések teljesítése – valamint az oklevél megszerzésére fordított nagy összegek kifizetése – mellett a katolikus vallásúak visszaköltözésének engedélyezését is nagy teherként érzelte a kálvinista város.³

...amiért a másolat készült

A Déri Múzeum megújuló állandó kiállításának, a *Cívisek világának* része Debrecen történeti múltjának bemutatása. E múlt jelentős mozzanata a település szabad királyi várossá nyilvánítása, amelynek meghatározó és szép tárgyi emléke a fent említett, I. Lipót által kibocsátott okirat.⁴

Az oklevél őrzésének állandó helye a vármegyei levéltár, ám a Déri Múzeum is szeretne volna kiállításában méltóképpen bemutatni ezt a látogatók érdeklődésére megérdemelten számot tartó dokumentumot. Így merült fel – állományvédelmi szempontokat is szem előtt tartva – egy másolat elkészítésének igénye, amely a korlátozott lehetőségek ellenére a lehető legpontosabb és leghitelesebb képét nyújtja az eredeti oklevélnek. Ezért döntöttünk úgy, hogy a végső másolat esetében a nyomdatechnika teljes kihagyásával, az autentikus, eredeti készítéstechnikai eljárásokat alkalmazva reprodukáljuk az iratot. A valódi nemesmásolattól így most az különbözteti meg az elkészült tárgyat, hogy az eredeti pergamen hordozó helyett papír alapanyaggal dolgoztunk, tekintve a pergamen lényegesen magasabb költségeit, valamint az arany felületeknél nem valódi kagylóaranyt történt a festés, hanem aranszínű akvarellfestéssel.

* Juhász János az oklevél-, Pelles Edit a pecsétmásolatot készítette.

¹ MNL HBVL XV. 21. b. 203. Másolatai: MNL OL R 64 2. 380.; MNL OL A 57 Libri regii, 22. k. 263–269.

² Ezúton szeretnénk megköszönni a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára munkatársainak közreműködését, hogy a másolatkészítést elősegítették.

³ Balogh, 1993: 51–54.

⁴ Az oklevél a Megmaradás városa – A szabadság ára című részegységben kapott külön kiemelt helyet.

A cél tehát az volt, hogy a látogató számára az eredeti oklevél szemlélésének élményét nyújtsuk, ne azt az érzetet keltsük, hogy egy fénymásolatot néz. Amit ma másolatként a látogatók elé tárunk – és itt csak a papír/pergamen alapanyagú dokumentumokra gondolunk –, az legtöbb esetben jó vagy kevésbé jó minőségű fénymásolat, nyomdai úton előállított nyomat. Az adott információ közlésére alkalmasak ugyan ezek a másolatok, de az anyagbeli és esztétikai megjelenést kevésbé képesek biztosítani. Az esetünkben másolatként bemutatott dokumentum első két oldala részleteiben annyira gazdag, hogy az ecsetvonások finomságának visszaadását csak az eredeti technika alkalmazásával tartottuk lehetségesnek. Nincs olyan nyomdai eljárás, ami az arany csillogását képes lenne reprodukálni.

Az oklevél külső jegyei

Az oklevél öt pergamen lappárból álló kézirat, amelyet vörös bársonykötéssel, a táblákon elől két-két vastag, sárga színű selyem megkötővel láttak el. A pergamen lapokat és a kötést az ívközépen vastag ezüst, angol sodratú paszományszinór átfűzésével rögzítették, amely egyben a függőpecsétet [magyar királyi titkospecsét – a Szerk.] is hordozza. Az írott szöveget díszes, kalligrafikus betűkkel készítették el, az első oldalon a város címerének aprólékosan, barokkos stílusban megfestett képe látható. A szemben lévő oldalon a címlapszerűen kialakított szövegrész az adományozási szöveg kezdő sorait tartalmazza, megnevezve az adományozó személyét. E két oldal képezte az elkészítendő nemesmásolat tárgyát. A lapok mérete: 323×242 mm, a kötés mérete: 329×245 mm.

A pecsétartó dobozt ötvös technikával készítették, alját és fedelét két-két részből állították össze. A fedelén látható kétfejű sas cizellálással készült, vagyis a fémlemez különböző fejú poncolók segítségével hidegen alakították, domborították. A minta alaposan kidolgozott, anyaga feltehetően aranyozott ezüst. Az alsó részen átvezették az okiratot összekötő fémszálaz zsinórt, majd azt kiöntötték pecsétviasszal és hitelesítették a tipáriummal. A pecsétet a sérülésektől fedél védi, ami díszítő szerepet is betölt. A fedél átmérője: 87,5 mm, magassága: 13 mm, az alj átmérője: 87,5 mm, magassága: 16,3 mm.

Ahogy az oklevélmásolat készült – a készítéstechnika lépései

A dokumentum felmérése, fotók készítése

A dokumentum adatainak rögzítése a Déri Múzeum Restauráló Laboratóriumában történt. A pontos méretek lejegyzését követően a színes címert ábrázoló oldalról részletes színminta készült a későbbiekben használt akvarellfesték felhasználásával. Ezután a viaszpecsét felületéről szilikongyurmával lehetett az ábrát lemásolni. Az eredeti oklevél részleteit több fotón dokumentáltuk, hogy a másolat elkészítésénél a lehető legtöbb és legpontosabb információ álljon majd rendelkezésre.

Az alapanyagok kiválasztása

Mivel az írópergamen beszerzése jobbára csak külföldről lehetséges, költségei pedig igencsak magasak, az a döntés született, hogy papír alapra készül majd a másolat, ezért az eredeti hordozóhoz – vastagságban és textúrában minél inkább – hasonlót kellett találni. A választás végül egy 280 grammos, anyagában algával kevert papírpépből készült hordozóanyagra esett, amely kissé antik hatású, hihetően mutat egyfajta pergamen jelleget. Ezt a papírt még pasztellfestékekkel „foltosra” kellett festeni, követve az eredeti pergamenen lévő elszíneződések, foltok képét. A szöveg és a címer akvarellfestékekkel készült. A kötéshez az eredeti oklevéléhez hasonló vörös színű pamutbársony anyagot, a pecsét zsinórjaként angol sodratú paszományzsinórt alkalmaztunk.

A munka folyamata

A munka megkezdése előtt a fotók alapján egy méreteiben és színeiben azonos mintát nyomtattunk, amelyről aztán pauszmásolat készült. Utóbbi segítségével a papír hordozóra felrajzoltuk a vonalas grafitrajzot. A megfelelő szögben történő festés érdekében egy 45 fokos dőlésszögű írópult készült, emellett állva – ahogy a régi mesterek, írnokok – kezdődött a munka. A címerkép megfestése fokról-fokra, lépésről lépésre haladt, nagytól keresztül, közben folyamatosan figyeltük és összehasonlítottuk a számítógép monitorán is felnagyított eredeti fotókkal a készülő képet. A munka elvégzése összességében egy hónapot vett igénybe. (1–3. kép)

Az írott szöveg megfestése arany színű akvarellfestékekkel történt, amely alumíniumszemcséket tartalmazott, ezzel biztosítva azt a becsillanó hatást, ami az aranyozott szövegnél oly jellemző, s amit nyomdai úton nem tudunk elérni. (4–6. kép)

A festett oldalak elkészítése után méretre kellett szabni az oklevél további lapjait, majd a borítótáblák készítése és vörös bársonnyal történő borítása következett. Az eredetihez hasonlóan a táblák sárga színű selyem megkötőket kaptak. Az oklevélmásolat rögzítése ezüst színű paszományzsinórral történt, ehhez rögzítettük a pecséttartó szelencét, amelybe a gurmamintával megpréselt viaszpecsét került. (7. kép)

Ahogy a pecséttartó készült – a készítése technika lépései

A pecséttartó felmérése, a galvanoplasztika ismertetése

A felkérés nem nemesmásolat készítésére szólt, ezért nem volt szükséges az eredetihez hasonló anyagokkal és technikával készíteni a másolatot, viszont törekedni kellett a lehető leghitelesebb és leginkább hasonló megjelenésre. Ezért – részben a szűk időkeret miatt – egy restaurálásban már régóta használt módszert alkalmaztunk. A fedélről galvanoplasztikával vettünk másolatot, míg az alja hagyományos ötvöstechnikával készült; azaz egy lemezre egy palástot kellett ráforrasztani, majd eldolgozni. A másolat vörösrézből készült, az aranyozott hatást festéssel lehetett elérni.

A galvanoplasztika olyan eljárás, amelynek alkalmazása során elektrolitikus fémréteget választanak le egy vezetővé tett negatív mintára. Moritz Hermann von Jacobi 1837-ben már készített galvanoplasztikával másolatokat.⁵ A restaurátori gyakorlatban akkor alkalmazzák ezt az eljárást, amikor kiegészítést, másolatot, rekonstrukciót készítenek, illetve ha a kiegészítés anyaga nagyon eltérne a tárgy eredeti anyagától, vagy a műanyag kiegészítés nem adna megfelelő tartást a tárgynak, nem bírná el.

Fontos tudni, hogy a galvanotechnikának többféle módja is ismeretes: például a galvanizálás felületi bevonatképzést jelent, míg a galvanoplasztika háromdimenziós fémtárgyak kialakítására használható. Az utóbbi készítésének első lépése a negatívétel, majd annak vezetővé tétele – ezáltal képes vezetni az elektromos áramot –, maga a galvanizálás, és végül annak megmunkálása (fűrészelés, reszelés, forrasztás stb.).

A negatívétel

A galvántechnika előnye, hogy a nagyon finoman díszített felületekről is részletgazdag másolat készíthető egy időtálló anyagból. Sajnos kétoldalas felületekről, körplasztikákról nem lehet egy lépésben másolatot készíteni, több darabból kell szilikonnegatívot venni, majd az elkészült részeket forrasztással összeállítani. Ennek tudatában szilikonnegatívot csak a kétfejú sast ábrázoló fedélről kellett venni, s a palástot hozzáforrasztani.

Ennél a munkafolyamatnál szükség volt az eredeti tárgyra. Azért, hogy az a legkevésbé sérüljön, a felületét izolálni kellett: előbb a restaurálásban használatos bevonóanyaggal – amellyel a tárgyak életét és megjelenését igyekszünk minél tovább biztosítani –, majd még egy réteg vékony mikrokristályos viaszréteggel. Ezt követően plasztilinnel körbeágyasztuk, valamint szilikonnal leöntöttük. (8–9. kép) Másnap az eredeti tárgyat a szilikonból kiemeltük, megtisztítottuk, leoldottuk róla a bevonatot.

A galvanomásolat elkészítése

Ahhoz, hogy erre a szilikonnegatívra „ki lehessen csapatni a rezet”, előbb vezetővé kell tenni a szilikon felületét. Ez úgy oldható meg, hogy a minta köré „U” alakú túkkal vékony rézdrótot kell rögzíteni (10. kép), és be kell kenni bronz- vagy grafitporral (11. kép), ezt követően cianidos fürdőbe helyezni (borítókép), majd áramforrásra kötni a szilikont (katód) és a vastag rézlapot (anód) is – hiszen az eljárás lényege, hogy a réz ionok az anódról átvándoroljanak a fürdőben a katódra. Alacsony feszültségen kell indítani a folyamatot, hogy a rézionok a töltésükkel ellenkező töltésű elektród irányába induljanak és ki tudjanak csapódni. Maga a másolat körülbelül tíz óra alatt készült el.

A galvanoplasztikával készült másolat jóval érzékenyebb, szerkezete porózusabb, mint a rézből készített tárgyaké. Ezért szokás ónnal a hátoldalán kiforrasztani, hogy szerkezete erősebb, ellenállóbb legyen a törés, vetemedés ellen. Ezt követően a szilikont

⁵ A Poroszországban született, orosz származású tudós Szentpéterváron mutatta be felfedezését az angol Spencerrel együtt.

el kellett távolítani, körbefűrészelni (12. kép), eldolgozni, és végül ehhez a fedéllemezhez forrasztani a palástot, majd az oldallemezeken kifűrészelni a zsinór számára a nyílásokat, ezt összeforrasztani az aljával (15. kép), aztán kidolgozni (fűrészelés, reszelés, csiszolás). (13–14. kép)

Az utolsó lépés a pecséttartó festése volt. Annak érdekében, hogy minél inkább hasonlítson az eredetihez, két lépésben kellett lefesteni a tárgyat: előbb ezüst színűre (16. kép), majd aranyra, paszta állagú festékekkel. Végül szeszes fapáccal és akrilfestékekkel antikoltuk, igyekezve az eredeti tárgyon lévő kopásokat is utánozni. Azért, hogy kevésbé kopjon, matt akril lakk védőréteget kapott. A könyvkötést és zsinóráthúzást követően lehetett a viasmásolatot behelyezni. (17. kép)

Összegzés

A munka során Debrecen város történetének egy fontos tárgyi emlékeről készült másolat. Ezen két szakember dolgozott összehangoltan – kissé szűkösebb (idő- és anyagi) keretek közé szorítva, hogy a lehető legelőnyösebb módon visszaadja az eredeti tárgy látványát, hangulatát és fontosságát, amely a cívisváros megújulásának, egyben fennmaradásának emléke. Bár két teljesen eltérő anyag találkozott egymással, a munkát megkönnyítette, hogy ebben az esetben ezeknek nincs, illetve nem volt egymásra gyakorolt hatása. A munkafolyamatok jól elkülöníthetők, párhuzamosan elvégezhetőek voltak, csak a végső összeállítás igényelt közös munkát, összehangolást. (18–19. kép)

Források és szakirodalom

MNL HBVL = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára

XV. 21. b. = A Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár Diplomagyűjteménye (1527–1895).
Mohács utáni oklevelek 203.

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

R 64 = Hazai címereslevelek és nemesi iratok (1528–2003) 2. 380.

A 57 = A Magyar kancelláriai levéltár Libri regii (1527–1867) 22. k. 263–269.

Balogh, 1993 = 300 éve szabad királyi város. Utószó: Balogh István. Debrecen, 1993.